

רי המסך

שינוי. שום ביקורת לא היתה. שום שוטר לא נכנס לקרון. אבל בינתיים עברת את "מסך הברזל" המפורסם, ואתה נמצא בממלכה הקומוניסטית, המשתרעת מכאן ועד לחליבוסטוק. כל אדם רשאי לנוע בכל חלקי העיר. אין גבול לתנועה בין המזרח והמערב. אולם הלי תעודת-מגורים מזרח-גרמנית אינך רשאי להישאר בלילה במזרח, ואינך יכול לקנות שום דבר במזרח. אפילו במילקבאר היחיד של ברלין המזרחית, בשרד-טטאלין, אינך יכול לקבל מנת-גלידה מבלי להציג תעודה.

ברלין היא חלוקן-ראחה הדוי. כל צד מבקש להוכיח בחלק שלו לבני הצד השני שהוא חופשי יותר, מפותח יותר, מצליח יותר. בשני הצדדים כמעט ואין רואים שוטרים וחיללים. בכל מזרח ברלין לא ראיתי אף חייל סובייטי אחד.

בכל זאת יש הבדל הבולט לעין, ביחוד בעושר החיצוני. כיכר-אלכסנדר, במזרח, שהיתה פעם מרכזה של ברלין, שוממת כמרכז עיירה. ברחוב פרידריך, שגם הוא היה פעם מרכז הומה, הוכסה לי שאוכל להירדם בערב על הכביש מבלי להידרס או להתעורר עד הבוקר.

המרכז ברח מערבה, לקרפירסטנדהאם (שתרגומו: הרציף של הנסיך-הבוחר, על-שם הנסיך הפרוסי לשעבר שהיה זכאי להשתתף בבחירת הקיסר). זוהי מציגה מוזרה של "הסאנדאליזה" ורחוב אלנבי. כמו רחוב אלנבי הוא מכווץ וחסר-סגנון, בעל צביון בורגניזציה. היום הראשון כל חנויותיו סגורות, והגרמנים הטובים מטיילים עם ילדיהם, רחוצים ומסודרים, לאורך המדרכות. הרחוב רק הרבה יותר רחב, התוצרת בחנויות הרבה יותר עשירה, ורוח של מטרופולין מרחפת בכל זאת על הכל.

★ ★ ★

הילד איננו

ב ערב זנחתי את אורות-הגיטון הסגנוניים של המערב והלכתי לתיאטרון של ברטולד ברכט, הברלינר אנטומב, הנחשב לתיאטרון הטוב ביותר והחלוצי ביותר בעולם.

ההצגה היתה מוקדשת לאשמתו וחרפתו של הרייך השלישי. היה זה אוסף מערכונים של ברכט עצמו. לפני כל מערכון ירד מסך לבן, והוקרן עליו קטע של יומן נאצי ישן. אחרי-כך השמיע קול נהדר ובלתי-נראה את מוסר-ההשכל. אחרי-כך בא המערכון עצמו.

על הברז נואם אדולף היטלר על הגזע החשש, על הנוער האצילי, הנאמן, העשוי ללא-חתי, דור האדונים. הוא דומה לגלב משוגע, וקשה להבין כיצד נהרו אחריו המיליונים.

המסך נעלם. במרכז הבמה השחורה חצי קיר, שולחן, ספה, כמה כסאות — חדר בורגני אופייני. ילד, בן 10, קורא בעתון. אבא ואמא מדברים על תוכן החדשות. האבא מתרגז על משפטי הכמרים, שנאשמו על-ידי הנאצים בעבירות על המוסר. הוא מפליט ברוגז וגם בקרב הנאצים עצמם ישנם דברים מלוכלכים.

בינתיים נעלם הילד. איפה הוא? בטח הלך לבקר את השכנים. לפתע עולה חשד: אצל משפחת שמידט הלשין הבן על אביו, שנשלח למחנה-ריכוז. שמא... לא, לא יתכן. אולי בכל זאת?

מסלפנים לשכנים. לא, הילד איננו. אולי ראו אותו? לא, הוא לא ביקר.

מדוע אתה מדבר באוזני הילד על הנאצים? אבל לא אמרתי כלום. כן, אמרת שיש אצלם דברים מלוכלכים. לא, לא אמרתי. אמרתי רק שיש שמועות כאילו... שבכל אירגון יכולים להיות יהודים... שיטנם חוצצילשון המעיונים להעליל כאילו בצמרת הנאצית יש...

בלא יודעין, כבר מכין האב את נאומו-הסניגוריה שלו בבית-המשפט, והצופה מרגיש שהאב מרגיש ששום דבר לא יעזור, שהוא אבוד. כשמצלצל הפעמון, הרי זה פסקדין מוחל. האם הולכת לארוז מוודה קסנה, שיהיה לאב מה ללבוש בבית-הסוהר. אבל אין זה הגסטאפו. זה הילד. הוא רק הלך לקנות סוכריות.

מערכון שני. מיפקד עצום של הצבא הנאצי. הפיהרר מקבל את המיפקד. התלהבות. תרועות.

על הבמה — משפחת פועלים. הבעל חוזר הביתה, מלוכלך אחרי יום עבודה. השכנה מבקרת. מדברים על מלחמת-האזרחים בספרד. מספרים שטייסים גרמניים משתתפים בה. השכנה מפטפטת. היא שמעה שכאשר טייס גרמני נאלץ לצנוח במימנה, חוזרים חבריו והורגים אותו באחרי. זוהי פקודה, כדי שלא יוכל לפטפט. שטויות, אומר הבעל. תשתקי. תכניסי את כולנו לצרות.

נכנסת האשה. היא לבושה שחורים. מה קרה? היא קיבלה מכתב. האח, טייס, נהרג בשעת טיסת-אימונים בצפון גרמניה.

צפון גרמניה? שטויות. הכל יודעים שזה ספרד. השכנה מאשימה את הבעל: אתה עובד בבית חרושת למטוסים. אתה מכין את המכוונות כדי שהצעירים ימותו.

הבעל מתרגז. מה, אני? ואיפה עובד הבעל שלך? הוא מייצר נורות. יפה מאד, אבל למה משמעות הגורות? הארחת בתי-החרושת בהם מייצרים טאנקים. כולנו עובדים בשביל המלחמה. אחת ננועץ ברעב.

האשה מתמוטטת, מתחילה לצעוק, מגדפת את הנאצים. הבעל המבוהל מנסה להרגיעה. הרי זה לא יעזור.

או תעשה משהו שכן יעזור! צועקת האשה. המסך יורד. אור.

כך מתגלגל מערכון אחרי מערכון. שום דבר אינו קורה. יהודיה נפרדת מבעלה הנוצרי, כדי לא להרוס את חייו, מתארת במגולוג נהדר את מצבה. מחתרת אנטי-נאצית מכינה כרוז, בעוד שבהוץ מריעים הממונים לפיהרר. קומוניסט משוחרר ממחנה-ריכוז ונתקל בחשד חבריו, המאמינים שהפך למלשין.

הרוח הנוראה של הנאצים מרחפת על הבמה, ועל הקהל. הזוהעה איומה שבעתיים, מפני ששום דבר זועתי אינו קורה על הבמה. בכמה מלים, כמה קטעי תפאורה, החייה ברכט המנוח את המפלצת.

סוף ההצגה. על הברז מוקרנות כמה מלים:

"קרתגו לחמה שלוש מלחמות.

אחרי המלחמה הראשונה, עוד עמדה על תלה.

אחרי המלחמה השנייה, עוד אפשר היה לחיות בה.

אחרי המלחמה השלישית, אי-אפשר היה למצוא אותה."

על גרמניה עברו, בינתיים, שתי מלחמות-עולם.

★ ★ ★

קובעי פלדה לברכט

א חרי ההצגה אני מבקר במזנון הגדול של חברי התיאטרון, בבית סמוך. האולם גדול, פשוט, חסר כל קישוט. על הקיר כמה כרזות תעמולה.

בזה אתר זה מופיעים השחקנים — הלנה ויגל המפורסמת, אשתו של ברכט, והכוכבים הקטנים יותר. השיחה ערה, קצת נרגשת, כרגיל אחרי "חזנה". תוך זמן קצר אני למד מי מאוהב במי, מה השגנונות של שחקנית פלוגית ואיך אפשר לבלות את הערב במזרח.

1947 — לערב

ישנם כאן אנשים מכל קצווי העולם — זמרת-טלביזיה מלונדון, שחקן צעיר מאמריקה, ציירת-תפאורה מישראל — אנשים שבאו ללמוד בבית-המלאכה המפורסם של ברכט. רווחו של ברכט עוד מרחפת על המוסד. הוא היה מורד, פורץ-גדר, מפר-מרות. יותר מכל שנא כל צבא.

כאשר מה, גוייס מיטב הצבא של גרמניה המזרחית כדי לעמוד דום לאורך מסלול הלחימה, חייליו חבושים בקובעיה-פלדה של הוורמאכט, שלא נוסלו במזרח.

גם במזרח היה ברכט יוצא-דופן. התרבות הקומוניסטית היא שמרנית מאד. אפשר לראות אותה, יצוקה באבן, בשרד-טטאלין, מרכז הנאחה של גרמניה הקומוניסטית — שורה אינן סופית של בתי-ספר, חדשים, אחד בדיוק נמרץ כמו השני, כמו היילים במיסדר, לפי מיטב הסגנון של המאה העשרה, מקושטים בפסלים ובעמודים. אדריכלות זו משמשת עזה נושא לפולמוס פנימי עצום בין השמרנים והחדשנים בגרמניה הקומוניסטית.

בעצם, אין שום הגיון לכך שהמערב בונה בניינים חדשים, לפי מיטב האסכולה התועלתית והשיטתית, בעוד שהמזרח מקים בנייני-עמודים אריסטוקראטיים ושמרניים. ההיפך היה הרבה יותר סביר: שהמשק הקומוניסטי, השם את הדגש על העבודה ועל בית-החרושת, יהיה הראשון שיטף לסגנון של ברזל וזכוכית, לקירות חלקים ובלתי מצועצעים, לבניה תועלתית ופונקציונלית. בינתיים קורה ההיפך.

ליד שולחני יושב מר קובה, שחקן תתיק בתיאטרון. משהו לוחש באוזני שהוא קומר ניט מושבע, בדיוק כמו האשה החמודה בשולחן הסמוך, שהיא מזכירת התא של המפלגה בתיאטרון.

מר קובה מבקש אותי לרשום לו את שמו באותיות עבריות וערביות. הוא אחד מאד את ישראל. אילו היה לו זמן, היה מצטרף ברצון לאחת המושבות הצבאיות הנהדרות שלנו. אלה חיים, רובה ביד אחת ומחרשה ביד השנייה. בחורות במכנסים קצרים עם תתיסקלציום. הוא ראה תמונות. ובמיכצע סיני אנחנו נתנו להם, ועוד איך.

במזרח ובמערב, גרמני נשאר גרמני. במזרח אפילו יותר מאשר במערב, כי במזרח שוכנת פרוסיה, ארץ-האם של ארון התכונות הנחשבות עזה כנרטיביות, בעוד שארץ-הרייך קרובה הרבה יותר לצרפת והאנוכר יותר לבריטניה. פרוסיה הלוחמת, ארץ-הספר שגולדה באחירה של משקי-ספר לוחמים, של שילוב הלאומנות והמיליטריזם. כל נשמה פרוסית בטוחה שישראל היא אחות בנפש, פרוסיה של המזרח-התיכון.

★ ★ ★

הרפתקות הארון קובה

א חרי כמה כנסות בירה, מספר קובה ברצון את ההיסטוריה הצבאית שלו. הוא היה בצהת של טרפדת, שפעלה בין איטליה ולוב. "הבאתי את החיילים הראשונים שלנו לבנגווי, והוצאתי את האחרונים מטוניס", הוא מתלוצץ. אולם בדרך מאיטליה ליוגור סלביה הותקפה שייטת הטרפדות מן האוויר. הטרפדת של קובה ברתה ועלתה על מוקש גרמני. קובה עצמו הועף באחרי ונפל לתוך המים, אך למולו היה לבוש מעיל הצלה.

במשך ארבעה חודשים שכב בבית-חולים צבאי גרמני בפראג, כשרגלו בגבס. כשהרגיש כי יוחתיו חזרו, לקח את הקביים, עבר עם כמה חברים את תומת בית-החולים וחיפש בילויים בבתי הבושת של העיר. היו שם רק זקנות. ברחוב פגשו גברת מושכת יותר. קובה חזר לבית-החולים בבוקר, נתפס על-ידי רבי-סמל ואיים לשבור לו את הראש אם ילשין. האיש שתק, אך איך שהוא נודע הכל. הרופא הציע לו לשתות עמו כוס יין ושלת אותו חזרה לגרמניה.

קובה, גבר מוצק בגיל העמידה, סיפר כל זאת בהנאה רבה, כאחד הזוכר את תקופת הזהב שלו. בכלל יש פחות מצעורים פנימיים במזרח. במערב אין מדברים על תקופת הנאצים, משתדלים להשכיח אותה. המצפון הרע עודנו מכרסם. במזרח אין תסביכים כאלה. מתנהלת מלחמה רעיונית עקבית והריפה נגד הנאצים, והגברים, המתכנסים מדי ערב במסבאות-הבירה, שרים בקול גדול את שירי-הצבא שלמדו בימי הוורמאכט.

"במסבאה לא מדברים", הסביר לא אחד מהם. "במסבאה צועקים, שרים ומתקוטטים!" זהו כנראה תהליך טבעי — כמעט כל שחקני התיאטרון סיפרו בגאחה על קרבות-אגרופים (המשך בעמוד 14)